

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 7

Рівне – 2016

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 7

Засновано у 2013 році

Рівне – 2016

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**

**PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES**

Compilation of scientific papers

Issue 7

Founded in 2013

Rivne – 2016

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 7 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне : РДГУ, 2016. – 249 с.

**Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи»
включено до Переліку наукових фахових видань України з психології**
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 р.
та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 р., № 1222)

Свідectво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Левовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м. Ченстохова (Республіка Польща).

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

necessary conditions for the successful adaptation the first-grader to school life. Also the level of motivation of the school first-graders to the process of adaption is determined in this work. It was made an analysis of the sides of the adaptation process with a positive (negative) development of emotional sphere of the first-graders. Having aim to learn this process of adaption and all its sides, it is better to use the methods which are for researching the level of emotional wellness of the kid, his positive or negative attitude to school, teacher or other children. Emotional sphere has its peculiarities in the process of adaption to the school life. Children with the high level of school motivation succeed in studies and have positive emotions. They (emotions) help the schoolchildren to have the success. We also should pay special attention to the pupils with low level of adaptation. And it was proved here that for those children who had a low level of adaptation, it would be better to use the necessary correction work in order to support such pupils.

Key words: adaptation, exclusion, emotional sphere, motivation, adaptation process.

УДК [159.922.8:331.54]:159.952.13

Р.С. КУЛАКОВ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті висвітлюються вітчизняні та зарубіжні підходи розуміння сутності інтересу та професійних інтересів, їх функціональної природи та динаміки розвитку у ранньому юнацькому віці. Проблема формування та розвитку професійних інтересів старшокласників аналізується з позицій психолого-педагогічної науки, що відображають певний рівень розвитку мотивів, схильностей та здібностей учнів до певного виду професійної діяльності.

Ключові слова: інтерес, професійні інтереси, старшокласники, активність особистості, спрямованість особистості, вибір професії, трудова діяльність, професійне самовизначення.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, що відбулися в українському суспільстві, а також новітні досягнення психолого-педагогічної науки потребують перегляду та переосмислення підходів до вирішення проблеми професійного самовизначення школярів, зокрема – пошуку форм та методів активізації цього процесу. У реаліях сьогодення, загальні тенденції демократизації та гуманізації системи загальної середньої освіти обумовлюють необхідність модернізації існуючих та пошуку нових, таких, що базуються на засадах особистісно-орієнтованої моделі виховання, підходів до педагогічного забезпечення процесу усвідомленого вибору молоді людиною майбутньої професії. Активізація процесу підготовки учнів старших класів загальноосвітньої школи до професійного самовизначення та аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє констатувати необхідність розв'язання проблеми формування та розвитку професійних інтересів старшокласників у контексті їх особистісного та професійного самовизначення.

Метою статті є теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень з проблеми становлення, розвитку професійних інтересів та професійної спрямованості старшокласників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз робіт з проблеми інтересу дозволяє зробити висновок про те, що інтерес є системним утворенням, що визначається сукупністю різних параметрів, які відрізняються за змістом, характером, видом, рівнями та характеризуються якісними етапами свого розвитку.

У дослідженнях психологів (Б. Ананьєва, М. Бєляєва, Л.І. Божович, Л. Виготського, Л. Гордона, Г. Костюка, М. Левітова, В. М'ясищева, С. Рубінштейна, Б. Теплова) та педагогів (О. Архіпова, В. Іванова, Т. Панкратова, Г. Фортунатова, Г. Щукіної, Ю. Шарова) розвиток інтересу до певного виду трудової діяльності розглядається як динамічний багатоплановий процес, що впливає на різноманітність підходів до визначення його сутності.

Психолого-педагогічним та організаційним основам підготовки молоді до вибору майбутньої професії присвячено праці П. Атутова, С. Батишева, Ю. Гільбуха, О. Голомштока, Є. Клімова, М. Захарова, В. Мадзігона, В. Моляко, Є. Павлютенкова, К. Платонова, В. Симоненка, В. Синявського, С. Чистякової, Б. Федоришина тощо. Для теоретичного аналізу та узагальнення згаданої проблеми значний інтерес являють зарубіжні дослідження в галузі професійного самовизначення, професійної орієнтації та психології праці (А. Маслоу, С. Фукуяма, Д. Голанд та інші). Певні підходи до розв'язання проблеми активізації професійної роботи можна знайти в роботах Г. Левченка, І. Михайлова, М. Пряжнікова, В. Синявського та інших дослідників, але проблема визначення педагогічних умов активізації професійного самовизначення школярів у психолого-педагогічній літературі належного вирішення не одержала.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір професії – це не одномірний акт, а процес, що складається з ряду етапів, тривалість яких залежить від зовнішніх умов, індивідуальних особливостей інтересів суб'єкта вибору професії. Тому особлива роль відводиться загальноосвітнім навчальним закладам у підготовці особистості до професійного самовизначення, формування в учнів старших класів інтересу до конкретного виду професійної діяльності.

У сукупності своїх визначальних рис інтерес розглядається як вибіркове емоційно-пізнавальне ставлення особистості до предметів, явищ, подій навколишньої дійсності, а також до певних видів діяльності, які мають важливе значення для людини. Таким чином, інтерес займає проміжне місце у системі потребнісних ставлень людини до навколишньої дійсності. Виникаючи на основі бажання, потягу до певного виду діяльності, інтерес у

процесі свого розвитку може перерости у стійку особистісну потребу, в активне, діяльне ставлення до неї, і навіть у схильність до визначеної діяльності.

У роботах В.М. М'ясищева, В.Г. Іванова, О.Г. Ковальова виділено такі риси інтересу як прагнення та переживання; у роботах С.Л. Рубінштейна – ставлення та увага; у роботах А.А. Фортунатова розкрито пізнавальний аспект потреб. Інтерес як спрямованість особистості розглядали Л.І. Божович та Н.Г. Морозова; як загальну спрямованість особистості – М.Ф. Беляєв; як дослідницьку мотивацію – А.В. Петровський; як вторинну потребу – Б.І. Додонов.

Інтереси людини не є природженими якостями, вони являють собою результат формування особистості, і разом з тим забезпечують процес розвитку особистості. Процес формування професійного інтересу старшокласника залежить від багатьох факторів: соціального оточення, діяльності людей, що його оточують (близьких і знайомих, учителів, однолітків), можливостей для власної діяльності, умов навчання і т. ін. Значний інтерес у школярів виникає в першу чергу до тих професій, які найбільше цінуються в суспільстві, мають більш високу цінність на ринку праці.

Згідно поглядів психологів інтерес має подвійну природу, оскільки він являє собою стан, який рефлектується у свідомості, і водночас є свідомістю, яка трансформується у дію. Іншими словами інтерес є єдністю вираження внутрішньої сутності суб'єкта і відображення об'єктивних предметів і явищ оточуючої дійсності. Аналіз розвитку інтересів учнів як лонгітюдного процесу дозволяє стверджувати, що інтерес до певного виду діяльності відображає певний рівень розвитку схильностей учнів. Це повинно враховуватися у процесі формування у старшокласників інтересу до визначеного виду професійної діяльності. Для того, щоб інтереси детермінували певну діяльність, пов'язану з предметом інтересу, крім схильностей потрібна наявність відчутних стимулів і мотивів діяльності. Зацікавленість людини має місце, коли під впливом стимулів і мотивів відбувається реалізація її інтересів [6].

Характеризуючи активність особистості як показник сформованості інтересу, та диференціюючи його на інтереси слабкої і високої активності, дослідники підкреслюють той факт, що власне інтерес має переважно споглядальний характер, а ступінь його високої активності характеризується спонуканням до дії. Ряд дослідників (Т.Л. Бухаріна, М.О. Збарський, В.Г. Іванов та ін.), аналізуючи взаємозв'язок інтересу з іншими психічними процесами, вказують на те, що його вплив на схильності і здібності людини як правило є позитивним. Це надає їм підстави стверджувати, що інтерес служить джерелом активізації, провідним мотивом діяльності. Активізація діяльності є першою та найближчою формою впливу інтересу на особистість. Тому інтереси можуть бути активним і достатньо дієвим інструментом успішної діяльності, у тому числі і професійної [1].

Аналізуючи проблему виникнення та еволюції інтересів можна виділити чотири основні етапи його розвитку. Перший етап – зацікавленість, найелементарніший інтерес, що виникає за певних обставин, але при зміні ситуації може швидко зникнути. Цей етап розвитку інтересу пов'язаний з новизною предмета який не має особливого значення в даний час для певної особистості. Наступний етап – допитливість, являє собою стан, який характеризується прагненням проникнути за межі побаченого і спонукає людину розширити свої знання про даний предмет чи явище. Цей етап розвитку інтересу характеризується такими емоціями як здивування, почуттям радощів відкриття нового. Пізнавальний етап розвитку інтересу пов'язаний з намаганням людини самостійно розв'язати проблемну ситуацію, проникнути в сутність предмета чи явища, встановити закономірності його розвитку. Останнім етапом розвитку інтересу є конструктивна творчість, що характеризується спрямованістю особистості не лише на глибоке засвоєння знань, опанування теоретичними основами проблеми, але й прагненням застосувати здобуті знання у практичній діяльності [6].

Інтерес є одним із структурних компонентів загальнолюдської культури, яка за Л.С. Виготським визначається як продукт соціального життя та суспільної діяльності людини, і тому сама постановка проблеми культурного розвитку поведінки вже вводить нас в соціальний план розвитку. Мова йде про те, що інтерес не може бути обмежений якоюсь однією рисою характеру індивіда. Інтереси безпосередньо пов'язані з психологією, звичаями, культурним рівнем і свідомістю людей тощо. Тому інтерес ми розглядаємо у тісному зв'язку з іншими якостями особистості, в першу чергу – з її схильностями і здібностями. Спонукаючи особистість до відповідної діяльності, інтерес породжує схильність і стає одним з елементів її структури. Наявність інтересу до певної діяльності стимулює розвиток здібностей, які є однією з необхідних умов успішної роботи в обраному виді діяльності [2].

В старших класах для більшості учнів проблема вибору майбутньої професії вже набуває актуальності та соціальної значущості: наближається закінчення навчання, постає питання про визначення свого місця в суспільстві, зокрема в трудовій діяльності. При цьому, такі дослідники як С.П. Крягжде, Є.М. Павлутенков, Д.О. Тхоржевський, Є.О. Фарапонова, П.А. Шавір та інші вважають, що вибір старшокласниками майбутньої професії в багатому визначається особливостями розвитку їх професійних інтересів. Охоплюючи всі сторони діяльності особистості професійні інтереси можуть бути дуже різноманітними. Перш за все вони відрізняються за своїм змістом, оскільки належать до різних галузей пізнання та діяльності: інтерес до математики, хімії історії і таке інше; інтереси наукові, спортивні, музичні тощо. Крім того інтереси розрізняють за якісними психологічними характеристиками: дієві – не дієві, стійкі – не стійкі, глибокі – поверхневі, активні – пасивні, безпосередні – опосередковані, сильні – слабкі [8].

Професійний інтерес, як специфічна форма спрямованості особистості на об'єкт, має свій прояв у емоційному переживанні старшокласником, привабливості та значимості визначеної сфери діяльності, а також

у його активному сприйнятті об'єктів, пов'язаних із цією діяльністю. С.П. Крягжде розробив інструментальну концепцію професійних інтересів. Проаналізувавши основні підходи до поняття „інтерес”, він зокрема виявив їх спільну основу, а саме – стимуляцію вибіркової активності; вказав на вплив вроджених передумов здібностей на розвиток адекватного їм інтересу. Таким чином, на думку С.П. Крягжде, для виникнення інтересів суттєве значення має перший його етап – виникнення ситуативного інтересу. В подальшому, вже в процесі діяльності інтерес підтримується як наявністю передумов здібностей, так і зовнішнім стимулюванням. Дослідник обґрунтував та експериментально перевіряв ряд психолого-педагогічних умов, реалізація яких сприяє посиленню інтересу: емоційного підкріплення, оскільки переживання задоволення є основною внутрішньою стимулюючою силою; надання істотної, особисто важкодоступної індивіду інформації про об'єкт інтересу; перевірки наявності передумов здібностей до діяльності, що є об'єктом інтересу; формування свідомого ставлення до суспільної й особистої значимості переходу на вищий рівень інтересу, цілком достатній для обґрунтованого професійного самовизначення [5].

Слід зазначити, що аналізуючи концепцію С.П. Крягжде, ми не можемо погодитися з тим її положенням, що професійний інтерес ототожнюється автором з «професійною спрямованістю». Цей термін бере свій початок від психологічного поняття "спрямованість особистості", під якою слід розуміти її внутрішню позицію, котра створює визначеність в поведінці та відношення до впливу навколишнього середовища.

Якщо загальна спрямованість особистості характеризує сферу її потреб і прагнень, систему її відношень до дійсності, інших людей і до самої себе, то професійна спрямованість характеризує сферу потреб і інтересів настільки, наскільки вона пов'язана з поведінкою людини по відношенню до професійної праці. В певній мірі можна вести мову про професійну спрямованість і в тих випадках, коли людина тільки має намір обрати професію. Професійна спрямованість в такому випадку буде знаходити прояв у тому, що особистість має намір обрати професію, в мотивах її вибору.

Формування професійної спрямованості передбачає наявність глибоких і різнобічних знань про особливості вибору професії. В цьому розумінні вибір професії слід охарактеризувати як вибір із знанням справи. В загальному плані основа знань для свідомого вибору професії відома. Сюди входить знання про світ професій, про самого себе і про кадрові потреби держави. Свідомий вибір професії передбачає необхідність порівнювати знання про неї із знаннями про самого себе. Основні відомості про будь-яку професію можна дізнатись з її професіограми, яка являє собою науково обґрунтований опис цієї професії. Об'єктивна оцінка школярами власних психофізіологічних властивостей і якостей є дуже складною проблемою. Вони зовсім не уявляють, як різні психофізіологічні особливості можуть вплинути на успішність професійної діяльності, і тим більше їм важко вирішити це питання по відношенню до себе. Є відомості, що школярі досить часто переоцінюють чи, навпаки, недооцінюють свої можливості виконувати ті чи інші види робіт, а отже і претендувати на навчання тій чи іншій професії [7].

В роботах А.П. Сейтешева, А.П. Шавіра та інших дослідників проблем професійної спрямованості, інтерес розглядається в якості однієї з провідних складових професійної спрямованості. У професійному самовизначенні інтерес до конкретної діяльності – важлива умова, а то навіть і провідний мотив вибору професії. Професійний інтерес може виражатись і як прояв зацікавленості до змісту професійної праці, до можливих перспектив професійного зростання, і як усвідомлення соціальної значимості результатів конкретної професійної діяльності.

Діяльність людей дуже різноманітна, тому виникає необхідність розрізняти інтереси за їх дієвістю (активні, пасивні), за обсягом (широкі, вузькі), за глибиною (глибокі, поверхневі). Важливою характеристикою інтересів слід вважати їх стійкість, яка допомагає людині успішно оволодівати обраною професією і досягти в ній значних результатів. Доречно зазначити, що професійні інтереси, які сформовані при активному ознайомленні із змістом певного виду діяльності, більш стійкі, ніж інтереси, які виникли на основі лише сприйняття професійної інформації. Серед старшокласників з'являються інтереси вже більш вузьких галузей професійної діяльності – молодь цікавиться конкретними галузями техніки і виробництва, мовами, літературою, історією, музикою, живописом, різними видами прикладного мистецтва, підприємництвом тощо. Про розвиток професійних інтересів у старшокласників свідчить активна пізнавальна діяльність, що спрямована на певну професію. Таким чином, пізнавальний інтерес слід вважати одночасно і показником готовності особистості до вибору професії, і важливим стимулом досягнення цього [1].

Необхідність подальшого розширення досліджень проблем пізнавального інтересу у професійному виборі пояснюється тим, що в сучасних умовах для більшості школярів характерним є неусвідомлення і нестійкість інтересів, схильність до репродуктивної діяльності, відсутня ініціативність та прагнення до особистих досягнень. Це негативно позначається на особистих досягненнях у навчанні та самовизначенні, у тому числі професійному. Низький рівень пізнавальних інтересів учнів можна пояснити одночасною дією багатьох інтересів.

У своїх дослідженнях Є.О. Клімов, розглядаючи проблему виховання в учнів інтересу, виходить з позиції цілісності особистості. Він підкреслює, що інтерес не відноситься до певної окремої сфери особистості, а є синтетичним утворенням, тобто включає в себе розумову діяльність, почуття, волю тощо [4]. Слід зазначити, що не завжди інтереси відіграють вирішальну роль у виборі професії школярем. Юнак, що відвідує гурток автосправи, не обов'язково стане шофером. Так само не обов'язково вважати дівчину майбутньою актрисою тільки через те, що вона займається в драматичному гуртку. Досить типовим може бути й таке, що в середніх класах учні намагаються відвідувати якнайбільше гуртків, факультативних занять, різноманітних студій тощо.

Звісно, що в значній широті інтересів дитини немає нічого поганого – адже таким чином вона знайомиться з різними видами діяльності, пробує свої сили, шукає власне поле діяльності. Але пов'язувати недовготривале захоплення учня з його майбутньою професією ще рано. Робити висновки можна тільки тоді, коли є впевненість у стійких, глибоких і серйозних інтересах юнака чи дівчини. Інтерес може стати показником професійної визначеності старшокласника тільки тоді, коли він переходить в нахили і пов'язаний з відповідними здібностями.

В процесі підготовки старшокласників до свідомого професійного самовизначення формується їх інтерес і позитивне ставлення до всіх видів трудової професійної діяльності. Ці умови мають розглядатися з позиції специфічних завдань системи трудового виховання і професійної інформації. Але розвиток професійних інтересів також необхідно пов'язувати з професійною консультацією, бо професійні інтереси мають розвиватися разом з самопізнанням та об'єктивною самооцінкою власних особливостей і можливостей.

Загалом, професійний інтерес як зацікавленість конкретною професією визначається вченими як у певній мірі усвідомлений мотив; як спрямованість особистості на визначений вид діяльності; як власне інтерес до бажаного виду діяльності; як ставлення особистості до професії; як ставлення особистості до конкретного виду чи роду діяльності. Значно ширше визначення професійного інтересу дає Мельник О.В., який розглядає професійний інтерес як одну із властивостей особистості, яка характеризує не лише позитивне ставлення людини до певного виду трудової діяльності, але й її спрямованість на певну діяльність [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що інтерес має складну психологічну структуру, чим обумовлено значення його впливу на розвиток особистості людини, в першу чергу – на її активність. Його не можна віднести до окремих психічних процесів. Інтерес можна визначити, насамперед, як емоційно забарвлене ставлення особистості до предметів і явищ навколишньої дійсності, як спрямованість людини на певний об'єкт чи певний вид діяльності (у тому числі професійної), обумовлену позитивним ставленням до такого об'єкту чи виду діяльності.

Процес вибору професії старшокласниками пов'язаний з формуванням ціннісних орієнтацій, мотивів, інтересів та інших властивостей та установок особистості, які характеризують їх відношення до тих чи інших видів діяльності, професій. Всі згадані властивості та установки визначають особливості їхньої професійної спрямованості. Своєчасне виявлення професійних схильностей та формування професійних інтересів у ранньому юнацькому віці є важливим прогностичним чинником задоволення професією в майбутньому. Причиною неадекватного вибору професії можуть бути як зовнішні (соціальні) чинники, пов'язані з неможливістю здійснити професійний вибір по інтересах, так і внутрішні психологічні чинники, пов'язані з недостатнім усвідомленням своїх професійних схильностей.

Удосконалення профорієнтаційної системи зі старшокласниками повинно відбуватись на основі виявлення інтересів, схильностей, здібностей особистості старшокласника з врахуванням попиту ринку праці в кваліфікованих кадрах. Тому надзвичайно актуальною є розробка і удосконалення психологічних методів діагностики тих властивостей, особливостей, якостей особистості, її психологічних функцій, які відіграють суттєву роль в формуванні професійних інтересів старшокласників.

Список використаних джерел

1. Варнавська К.М. Проблема професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень. / К.М. Варнавська // Педагогіка і психологія. – Вісник АПН. – 2002. – № 4. – С. 109-116.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1996. – 536 с.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер – 2-е изд., перераб., доп. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. / Е.А. Климов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
5. Крягжде С.П. Психология формирования профессиональных интересов. / С.П. Крягжде. – Вильнюс: Мокслас, 1981. – 196 с.
6. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів [монографія] / В.І. Лозова. – 2-ге вид., доп. – Харків, 2000. – 164 с.
7. Михалевська Н., Тригук О. Вибір професії, або задача з багатьма невідомими. / Н. Михалевська, О. Тригук // Психолог. – 2004. – № 45. – С. 18-22.
8. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: науково-методичний посібник [для пед. працівників] / За ред. О. В. Мельника. – К.: “Четверта хвиля”, 2009. – 223 с.

References

1. Varnavs'ka K.M. Problema profesijnogo samovyznachennja molodi na suchasnomu etapi rynkovykh peretvoren'. / K.M. Varnavs'ka // Pedagogika i psihologija. – Visnyk APN. – 2002. – № 4. – S. 109-116.
2. Vygotskij L.S. Pedagogicheskaja psihologija. / L.S. Vygotskij. – M.: Pedagogika, 1996. – 536 s.
3. Zeer Je.F. Psihologija professij / Je.F. Zeer – 2-e izd., pererab., dop. – M.: Akademicheskij Proekt; Ekaterinburg: Delovaja kniga, 2003. – 336 s.
4. Klimov E.A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija. / E.A. Klimov. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1996. – 512 s.

5. Krjagzhde S.P. Psihologija formirovanija professional'nyh interesov. / S.P. Krjagdzhe. – Vil'njus: Mokslas, 1981. – 196 s.
6. Lozova V.I. Cilisnyj pidhid do formuvannja piznaval'noi' aktyvnosti shkoljariv [monografija] / V.I. Lozova. – 2-ge vyd., dop. – Harkiv, 2000. – 164 s.
7. Myhalevs'ka N., Tryguk O. Vybir profesii, abo zadacha z bagat'ma nevidomymy. / N. Myhalevs'ka, O. Tryguk // Psiholog. – 2004. – № 45. – S. 18-22.
8. Profesijna orijentacija starshoklasnykiv: teorija i praktyka: naukovu-metodychnyj posibnyk [dlja ped. pracivnykiv] / Za red. O. V. Mel'nyka. – K.: "Chetverta hvylja", 2009. – 223 s.

Резюме. В статье раскрываются отечественные и зарубежные подходы понимания сущности интереса и профессиональных интересов, их функциональной природы и динамики развития в раннем юношеском возрасте. Проблема формирования и развития профессиональных интересов старшеклассников анализируется с позиций психолого-педагогической науки, которые отражают определенный уровень развития мотивов, склонностей и способностей учащихся к определенному виду профессиональной деятельности.

Ключевые слова: интерес, профессиональные интересы, старшеклассники, активность личности, направленность личности, выбор профессии, трудовая деятельность, профессиональное самоопределение.

Summary. The article deals with the specifics of interest as a component of orientation of the personality. The main approaches to the concept of "interest" are analyzed, their common basis, the interconnection of cognitive and professional interests are found out, the influence of innate prerequisites of abilities for the development of interest in a certain type of professional activity is traced. The conducted analysis of psychological and educational literature on the study allowed to claim that the interest is of a complex psychological structure, causing a significant impact on personal development and selective activity causes a certain type of professional activity. Professional interest as the interest of a particular profession is defined by scientists as a conscious motive to certain extent; as a personality focus on certain activity; as a proper interest in the desired activity; as the attitude of the personality to the profession; as the attitude of the personality to a particular kind or type of activity. It was established that the basis of the professional interests of high school students are the needs, motivations, capabilities which, when properly organized educational process taking into account the impact of social surroundings allow to develop student personality fully, create preconditions for his mastering complex of knowledge and skills needed to master future profession.

Key words: interest, professional interests, high school students, activity of personality, personality orientation, career choices, employment activity, professional self-determination.

УДК [159.922.7:159.923.2]:159.953.5

Л.М. КУЛАКОВА

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізуються основні психолого-педагогічні аспекти дослідження особливостей розвитку самосвідомості молодших школярів в умовах шкільного навчання. Характеризуються механізми та чинники становлення самосвідомості особистості. Визначено зв'язок рівня академічної успішності молодших школярів із формуванням самосвідомості особистості. Проаналізовано особливості становлення когнітивної, афективної і поведінкової підструктур самосвідомості молодшого школяра. Встановлено основні закономірності формування «Я-Образу» дитини молодшого шкільного віку.

Ключові слова: особистість, самосвідомість, молодший школяр, молодший шкільний вік, «Образ Я», само ідентифікація, академічна успішність.

Постановка проблеми. Індивід відчуває себе особистістю, коли усвідомлює власну гідність. Разом з тим особистість знаходить особистісний смисл у діяльності. Тобто усвідомлення того, хто ми є відбувається через взаємозв'язок з іншими, через стосунки з оточуючими в межах певних етнічних груп, культур. Саме у сучасному соціальному просторі самосвідомість виступає на рівні захисту власного «Я», відповідності «образу Я» його життєвому еквіваленту, розкривається як статус індивіда у певній надіндивідуальній цілісності, що охоплює суб'єктивний час, особистісну діяльність, культуру.

Мета статті полягає у визначенні основних психолого-педагогічних аспектів дослідження особливостей розвитку самосвідомості молодших школярів в умовах шкільного навчання.

Аналіз сучасних досліджень. Проблема самосвідомості, її структури й генези, визначення психологічних основ її розуміння є досить актуальною. На цьому акцентують увагу ряд учених, серед яких, зокрема, Г. Андреева, Т. Буякас, П. Гуревич, А. Тофлер. Психолого-педагогічне розуміння структури й умов становлення свідомості має теоретичне й практичне значення як у контексті досягнення самоідентичності, особистісного зростання, самопізнання й духовності, так і в ракурсі реалізації евристичних цілей наукового пошуку у царині моральності, почуття гідності особистості, особливо в зв'язку із глибокою кризою суспільних цінностей.

З М І С Т

Передмова	3
Павелків Р.В. Теоретичний аналіз концептуальних підходів дослідження проблеми рефлексії у філософській та психологічній науці.....	4
Андрушко Я.С., Мишаць О.І. Особливості взаємозв'язку екзистенційних потенцій особистості військовослужбовців на основі кореляційного аналізу.....	10
Артемова О.І. Розвиток вербальної креативності студентів-психологів в процесі професійної підготовки.....	13
Бабак К.В. Психологічна служба ВНЗ як засіб психологічного супроводу професійного розвитку студентів.....	18
Бабій М.Ф. Генезис невербальних проявів обману у неповнолітніх.....	22
Безлюдная В.И. Психологическая коррекция отклонений в системе межличностного взаимодействия детей дошкольного возраста.....	25
Безушко С.А. Психологічний аналіз уявлень про самореалізацію сучасної молодшої жінки: гендерний аспект.....	29
Білоус Р.М., Охріменко В.О. Психологічні особливості життєвої перспективи юнаків.....	33
Бойко-Бузиль Ю.Ю. До сутності категорії професійного становлення особистості.....	37
Большакова А.М. Об'єктивні та суб'єктивні показники особистісного потенціалу.....	40
Борисова А.О. Соціальні аксіоми у структурі картини світу студентів-іноземців.....	43
Бужинська С.М., Кондрацька Л.В. Вплив позитивного мислення на збереження психологічного здоров'я майбутніх педагогів.....	47
Главінська О.Д. Сучасні аспекти психології становлення особистісної суверенності.....	51
Демчук О.О. Автентичність як невід'ємна якість майбутнього психолога.....	55
Демянюк О.Б. Уявлення про сім'ю як компонент образу світу особистості.....	57
Дергач М.А. Співзалежні любовні стосунки в старшому юнацькому віці.....	60
Дмитріюк Н.С. Ефект батьківської депривації як негативний чинник психічного розвитку дітей раннього віку.....	65
Дуркалевич І.В. Специфіка віртуального спілкування у заробітчанинських сім'ях.....	69
Івашкевич Е.Е. Психологічні особливості здійснення фахівцем синхронного перекладу.....	74
Івашкевич Е.З. Аспекти соціального інтелекту педагога.....	77
Івашкевич І.В. Специфіка професійної діяльності юриста та структура його професійної компетентності.....	81
Іщук О.В. Імплементация ідей організаційної психології на сучасних підприємствах.....	85
Колупасєва Т.Є. Готовність майбутнього вчителя початкових класів до застосування сучасних педагогічних технологій як наукова проблема.....	90
Компанович М.С. Психосоматичний підхід у трактуванні серцево-судинних захворювань у підлітковому віці.....	93
Корчакова Н.В. Розвиток емпатійної моралі в українських підлітків.....	98
Коць М.О., Онопченко І.В. Психологічні особливості прояву інтернет-адикцій у студентському середовищі.....	105
Крижановська З.Ю., Сичак О.О. Самореалізація особистості після виходу на пенсію, як спосіб її самовиповнення.....	109
Крюкова Л.В. Особливості взаємозв'язку емоційної сфери та процесів адаптації у першокласників.....	112
Кулаков Р.С. Психологічні особливості становлення та розвитку професійних інтересів та професійної спрямованості старшокласників.....	116
Кулакова Л.М. Особливості розвитку самосвідомості молодшого школяра в умовах навчальної діяльності.....	120
Курачий С.В. Динаміка рівня психофізичної підготовленості студентів.....	124
Лосик Г.В. Информационные технологии и их влияние на психологическое здоровье человека в онтогенезе.....	127
Луцик Г.О. Загальні підходи до розуміння девіантної поведінки підлітків в контексті підготовки майбутніх психологів у ВНЗ.....	133
Лящ О.П. Юнацький вік як фактор розвитку емоційного інтелекту.....	137
Маланьїна Т.М. Співвідношення когнітивного інсайту та Я-відмежування.....	141
Маліновська Н.В. Навчально-мовленнєва діяльність старших дошкільників: мотиваційний компонент.....	145
Mykhalchuk N.O., Ivashkevych E.E. Psycholinguistic characteristics of visual narrative discourse.....	149
Нестерук-Володимирець О.В. Результати психодіагностичного дослідження мотиваційного та творчого компонентів внутрішньо-особистісного шару комунікативної культури старшокласника.....	152
Новік Л.О. Мотиваційні аспекти формування позитивного професійного іміджу у студентів-психологів.....	156
Осипчук О.П. Особливості розуміння молодшими школярами моральних категорій у навчально-виховному процесі.....	159
Перепелиця О.В. Формування індивідуального стилю педагогічної діяльності освітян.....	164
Піонтковська Д.В. Розвиток національних цінностей особистості як умова становлення національної ідентичності студентської молоді.....	168
Помилуйко В.Ю. Розвиток ключових компетентностей особистості у різних стадіях дорослості.....	172
Рибак В.А. Особливості процесу соціально психологічної адаптації першокурсників з особливими потребами.....	176

Романюк В.Л., Пилипака Ю.І. Реактивність та психічне здоров'я особистості.....	180
Рудь Г.В. Особливості саморефлексії тілесного потенціалу у юнацькому віці	185
Савенко Д.О. Структурна організація самосвідомості матері.....	190
Савуляк В.О. Релігійний досвід особистості як чинник розвитку її духовності.....	193
Северин А.В. Перцептивные действия подростков и способы их коррекции на основе восстановления звеньев модели перцептивного действия с предметом вариативной формы	197
Співак Д.В. Психологічний аналіз досліджень розвитку професійного образу «Я» у майбутніх фахівців допомагаючих професій.....	204
Співак Л.М. Вікова динаміка національної саморефлексії юнацтва за показником «рідна мова»	208
Ставицька О.Г. Прояви булінгу в сучасній школі.....	211
Ставицький Г.А. Роль іноземної мови за професійним спрямуванням у фаховій підготовці студентів.....	214
Хомич І.С. Моральні уявлення молодших школярів.....	218
Хупавцева Н.О. Вплив стресу на організм людини та шляхи його подолання	222
Шестопа І.А. Особливості особистісного розвитку жінок зрілого віку у руслі професійної самореалізації.....	225
Шпак М.М. Теоретико-методичні аспекти розвитку емоційного інтелекту молодших школярів у процесі соціально-психологічного тренінгу.....	229
Шпак С.Г. Особливості виникнення стресу у дітей молодшого шкільного віку.....	234
Яцюк Н.О. Проблема моральної рефлексії у сучасній психології	238
Відомості про авторів	243

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 7

Упорядники:

проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

П-86   **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 7 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2016. – 249 с.

УДК 159.9+316.6